

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, İSTANBUL UNIVERSITY

17 AGUSTOS 1988

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

REVIEW OF THE İNSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR—QUARTERLY

Müdür — Editor

PROF. DR. ZEKİ VELİDİ TOGAN

CİLD — VOL. I.
CÜZ — PARTS 1-4
1953

İbrahim Horoz Basımevi
İSTANBUL
1954

J. H. KRAMERS

(1891 — 1951)

Holandanın ve garb İslam tetkikçilerinin pişvalarından Prof. Dr. Johannes Heindrik Kramers 26 Şubat 1891 de Rotterdamda bir zengin ailede doğmuş ve 61 yaşında 16 Aralık 1951 de Leiden'de vefat etmiştir.

Kramers klâsik gimnaziumu Lâtin ve Grek ve diğer dilleri iyi öğrenerek bitirdikten sonra Leiden Üniversitesinde hukuk tahsil etti; fakat bununla muvazi

olarak o zaman bu üniversitenin en meşhur islâmiyatçısı Prof. Snock Hurgronje'nin derslerine devam ederek, Arap dili ve İslamî ilimleri, farsça ve türkçe öğrendi ve 1914 de bu üniversiteyi bitirirken disertasyon olarak ta Türkiyede ceza hukuku tatbikatına dair bir mevzuu işledi ve neşretti. Bununla Kramers bilfiil Türkiyat sahasına girmiş oldu. 1915-1922 senelerinde İstanbuldaki Holanda sefarethanesinde dragomanlık vazifesinde bulundu. Burada Türk edebiyat ve tarihi ile meşgul oldu, Türk cemiyet hayatını yakından öğrendi ve memleketimizde bir çok dost kazandı. 1922 Şubatında Leiden Üniversitesine farsça ve türkçe lektörü olarak tayin edildi, 1939 da biz onu bu üniversitenin Arabiyat ve İslam ilimleri profesörü, Holanda Kırâliyet Ulûm Akademisi azası, bir çok Şark cemiyetlerinin üyesi olarak

görüyoruz. 30 seneye yakın Leiden Üniversitesinde İslam dilleri ve ilimleri tedrisi ile meşgul olan Kramers arasına memleketi namına Şarkta bazı siyasî vazifeler de almış ve Müsteşirliğin teşkilâtı ile de uğraşmıştır. 1925 de Türkiye ve Irak hududunu tayin eden Cemiyeti Akvam Komisyonu azası olarak Türkiyeyi ve İraki ziyaret etti. Bu seyahatinde onu pek âlâ kürtçe bilen ve bu dilde serbest konuşan birisi olarak görüyoruz. 1931 de Leiden'de toplanan 18. Beynelmîlel Müsteşirlikler Kongresi'ni organize eden Kramers'ti. O bu şehirdeki «Holanda Şark Cemiyeti» (Société Orientale des Pays Bas) nın rehberlerindendi. Kendisini 1927 den beri gıyaben tanırdım. Mezkûr sene Topkapı Sarayında çalışırken meşhur Arap coğrafya âlimi Nusaybinli İbn Havkal'in eserinin h. 479 (m. 1086) da yazılan en eski ve bütün mevcut nüshalara nazaran daha mufassal bir nüshasını bulmuştum. Bundan haber alan Kramers Prof. H. Ritter vasıtasıyla eserin fotoğrafını elde ederek bununla ciddi surette çalışmaya başladı. Bu eser daha 18/3 te Prof. M. De Goeje tarafından Leiden'de "Arap Coğrafyacıları Kütüphanesi,, (Bibliotheca Geographicorum Arabicorum) külliyyatının ikinci cildi olarak neşredilmişti. Kramers zaten satışta nüshası kalmamış olan bu eserin bu Topkapı nüshasına göre yeni bir neşrini yaptı. Topkapı nüshasında kitap "Kitâb Şûrat al-arḍ,, tesmiye edildiğinden Kramers te kitabı bu isim altında (lâtincesi: Opus geographicum auctore İbn Havkal), müstemil olduğu haritaları ile ve haritalar için arapça olarak yazdığı şerh ve haşiyelerle birlikte iki cild olarak 1938-39 da neşretti. Bu eserin neşri ile meşgul olduğu senelerde 1936 da Bonn Müsteşirlikler Kongresine geldiğinde Kramers'in bu esere yazdığı arapça haşiyeler ve notları bizzat kendisi yazmakta olduğunu, yani arapçayı iyi bildiğini müşahede etmiştim.

Kramers Garpte şarkiyata ait neşriyatın başlıca merkezi olan Leidende İslâmiyat profesörü olması dolayısıyla son 30 sene zarfında Brill Şirketi tarafından İslâmiyata âit neşrolunan eserlerin bir çoğunun neşrine yakından yahut uzaktan dahildar olmuştur. Bunların başında «İslâm Ansiklopedisi» gelmektedir. Kramers bunun neşir heyetinin azasındandı ve bu ansiklopedinin şimdi başlanan yeni ve genişletilmiş neşir heyetinin başında bulunmakta idi.

1951 de İstanbulda toplanan Müsteşrikler Kongresine davetimize icabekten bir kaç gün evvel gelmiş, arkadaşı çinoloğ Prof. Duyvendak, türkolog Prof. J. Deny, agyptolog W. Stevenson Smith ve hindolog Waldschmidt ile birlikte Tebliğleri Tetkik Komisyonu âzası olmuştu. Kongrenin açılış oturumunda «İslâm Ansiklopedisinin yeni neşri» mevzuu üzerine fransızca tebliğde bulundu. Kongrenin ikinci umumî toplantısında da «İslâm ve sosyoloji» mevzuu üzerinde diğer bir tebliğatta bulundu, ki kongre zabıtlarının ilk cildinde (s. 85-95) basılmıştır.

Kramers İstanbul Kongresinden çok memnun kalmıştı, buna dair mektubunun hülâsası «XXII. Müsteşrikler Kongresi mesaisi ve akisleri», unvaniyle neşrettiğimiz risalede (s. 28-29) yayınlanmıştır. Fakat Kramers son senelerde midisinden rahatsızdı. 1950 de Leidende bulunduğum zaman o hastahanedeydi. Sonra iyileşti, fakat İstanbul Kongresinden döner dönmez bu hastalığı yenilendi ve üç ay sonra vefat etti.

Kramers son derecede mütevazî bir zattı. Tanıştığımız halde onun alâka sahalarını layikiyle öğrenememişiz. Bu sene İsviçre dağlarında bir gezi esnasında kayalar arasında dinlenmekte olan bir karı kocaya rasladım. Bunlar Holanda'nın sahil kasabalarından Scheveningen'de bir telgraf memuru ile karısı idi. Bunlardan, Kramers'in dindar adam olduğunu, kendilerine İslâm ve Şarkta güzel şeyler anlatmış olması dolayısıyla kilise muhiti onun vefatını teessürle karşılamış olduğunu anlattılar. Telgraf memurunun karısının ağzından Gazzali ve Celâleddin Rumî isimlerini işidince hayret ettim. «İslâmiyet ve demokrasi» mevzuuna dair neşrettiği makalesinden de onun dini hayatta esas âmil bildiğinden, İslâm milletlerinde Garp manâsiyle demokrasinin yerleşemeyeceğine dair fikirlerini şeriat ve fıkın teokratik anlayışının bu milletlerin kanına işlemiş olduğuna dair batıl fikirlere dayandırmıştır. Onca İbn Haldunun «din millî varlığın şeklidir» umdesi tekmil İslâm milletlerinin dünya görüşünü belirtmektedir, bu yüzden onlarda otonomi ve kollektif mesai esasları yerleşeceğine inanmak güçtür. Kramers gibi âlimlerin ağzından çıksa dahi bu gibi reaksiyoner fikirler ancak Garbde kendi dinine çok bağlı fazla muhafazakâr çevrelerin fikri olarak tanınmalı, hayatın dine değil, dinin hayata intibakına inananların mesnedinin Şarkta da Garbde olduğu kadar sağlam olduğu unutulmamalıdır. 1936 senesinde kendisiyle ilk defa görüştüğümde «Ben Türkleri çok severim, aranızda bir çok dostlarım vardır, Musul meselesinde Türk tezi için faydalı olmadığımın dolayısı bazı Türk dostlarımın itabına uğradım. Hakikat, benim dostlarımın arasında daha çok sevdiğim birisidir. Bununla beraber bu tezin müdafaası son derecede kötü yapılmıştı, memleketinizde statistik olmadığı zehabını verdi», dedi.

Kramers İstanbul Kongresinde tertibi kararlaştırılan «Türk dili ve kültür tarihi temel kitabı»,nın telifi ile uğraşacak beynelmilî komiteye intihab olunan yedi üyenin biri idi. O bu münasebetle kendisini artık türkolojiye hasretmiş olacaktı. Fakat ömrü vefa etmedi.

Kramers daha lisede tahsil ederken üniversitede Arabiyat ve İslâm ilimleri profesörü olmayı tahayyül edermiş; işte gençlik hayalini hakikat olarak görmüş, bütün hayatını aynı gaye uğrunda çalışarak geçiren mesut insanlardan birisi. Kramers çok dil bilir, her hususta tam hazırlanmış bir âlimdi. Fakat yol gösterici büyük eserler vücutte getirememiş bidayette siyasetle sonra da en çok tedrisatla uğraşmış bir âlim olmuştur. İslâmiyat sahasında en çok coğrafya ile uğraşmıştır ve büyük eseri de İbn Havqal'in tenkidî neşridir.

Aşağıda listesini verdiğimiz eserleri arasında bizi en çok ilgilendirenleri şunlardır: "Bir Holandalının Türkiye ceza hâkimliği," (1922), "Osmanlı Türklerinde tarihçilik," (1922), «Osman kimdi?» (1925), «Küçükasyada İslâmiyet» (1923), "İslâmlarda haritacılık," (1924), «İslâmlarda coğrafyacılığın başlangıcı» (1930), "Arap coğrafyacılarından Balhî, İstaxrî ve İbn Havqal münasebetleri ve İslâm Âlemi atlası," (1934), "Yeni Türk tarihçiliği," (1933), «Modern Türkiyede kültür meseleleri» (1935), İslâm Ansiklopedisi'nde «Coğrafya» maddesi (1936) ve «İslâm hukuku» kitabı (1937).

J. H. KRAMERS'İN ESERLERİ

1. De Strafrechtspraak over Nederlanders in Türkiye, diss. Leiden 1915.
2. Over de geschiedschrijving bij de Osmaanse Turken, Leiden, 1922.
3. De betrekkingen met Turkije. *De Gids*, jrg. 1923, p. 402-412.
4. Les Pays-Bas et le régime des capitulations en Turquie. *Grotius*, Annuaire International, pour 1925, La Haye.
5. Irak en de Mosoelkwesitie. *Haagsch Maandblad*, IV, 4 (Oct. 1925), p. 445-461.
6. Les noms musulmans composés avec Din, *Acta Orientalia* V p. 53-57.
7. Wer war Osman? *Acta Or.* VI p. 242-254.
8. Nouvelles recherches sur les quatrains d'Omar Khayyam, *Acta Or.* VII p. 312-318.
9. De beoefening der geographie bij de Mohammedanen. Verslag... Prov. Utrechtsch Genoots. v. K. en W. 1930 p. 61-67.
10. La question Balhî-İstaxrî-Ibn Havqal et l'Atlas de l'Islam. *Acta Or.* X p. 9-30.
11. The "Daena," in the Gathas. *Oriental Studies Dasturji... Pavry*, p. 232-237. Oxford, 1934.
12. Turkije's Internationale Positie. *De Volkenbond*, Febr. 1934, 8 blzz.
13. Kulturele Problemen in het moderne Turkije. *De Gids* jrg. 100 (1936) p. 149-179.
14. The Military Colonization of the Caucasus and Armenia under the Sassanids. *B. S. O. S.* vol. VIII (1936) p. 613-618.
15. Djughrâfiyâ, in *Enc. d. Isl.*, Ergänzungsband, Lieferung I, II (1934-1936).
16. Droit de l'Islam et droit islamique. Archives d'histoire du droit oriental. Tome I, Bruxelles 1937.
17. Ibn Haukal. Opus geographicum etc. Leiden, 1938-1939 (*Bibl. Geographorum Arabicorum*, vol. II).
18. De Taal van de Koran, Leiden, 1940.
19. Kosmologische Voorstellingen in de Middeleeuwen (= *Antieke en moderne Kosmologie*, door W. B. Kristensen e. a., Arnhem, 1941, p. 87-110).
20. Het Manichaeisme, in: *De Godsdiensten der Wereld*, onder redactie van Prof. dr. G. van der Leeuw, Amsterdam 1941, deel II, p. 342-350.
21. De Islam. Ibidem p. 351-409.
22. De klassieke geografische litteratuur der Mohammedanen, *Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen.* 2 e serie dl. LIX (1942) p. 188-216.
23. De Semietische Talen, Leiden, 1949, 198 blzz.
24. Une tradition á tendance manichéenne. *Acta Or.* vol. XXI p. 10-22.
25. Levensberichten voor de Kon. Academie over Dr. van Arendonk en M. Asin y Palacios.
26. L'Islam et la Democratie in *Orientalia Neerlandica en in Gema* (Djakarta), 1940. p. 223-239.

27. Rechtvaardigheid en gerechtigheid in de Islam in *Het Kouter* Augustus 1940.
28. Türkische Geschichte in *Encyclopaedie der Islam*.
29. Al-Biruni's Determination of geographical longitude by measuring the distances (in *Al-Biruni Commemoration Volume*, Calcutta 1951, p. 177-193). Kramers bu eserinde benim Al-Biruni'ye ait çalışmalarımı da bahis mevzuu etmiştir.

KİTAPLARA AİT TENKİTLERİ

30. Baps Pavry, The heroines of Ancient Persia. In: *Acta Orientalia* IX p. 375.
31. A. Seippel, Rerum normannicarum fontes arabici. 1928, Ibidem 375-377.
32. Maulana Muhammad Ali, De religie van den Islam, vert. door Soedéwo, 1938. In: *De Indische Gids*, dl. LXI no. 11 (Nov. 1939) p. 1047-1050.
33. Max Weisweiler, Halsband der Taube etc. Leiden 1941. In: *Acta Or.* XIX p. 459-464.
34. R. Hartmann, Islam und Nationalismus, 1945-1946. In: *Orient* IV (1951) p. 140-141.

MUHTELİF KONGRELERDEKİ TEBLİĞLERİ

35. Problemen der Turkse prosodie (2e Congr. van het Oosters Conootehap in Nederland, 1922, p. 17-19).
36. De Islam in Klein-Azie (3e Congr. 1923, p. 18-21).
37. Over de Moh. namen samengesteld met Dīn (4e Congr. 1925, p. 11-12).
38. De betekenis van het Avestische woord Daena (5e Congr. 1927, p. 28-29).
39. De cartographie der Mohammedanen (6e Congr. 1929, p. 9-11).
40. De nieuwe Turksche geschiedbeschouwing (7e Congr. 1933, p. 26-28).
41. De naam van den god Ahuramazda (8e Congr. 1936, p. 37-39).
42. Een Arabisch bericht over Sicilië in de Xde eeuw (9e Congr. 1939 p. 19-21).
43. The new Edition of the Encyclopaedie of Islam (Proceedings of the XXII th Congress of Orientalists, I, 59).
44. La Sociologie de l'Islam (Proceedings of the XXII. Congress of Orientalists, I, p. 85-95).

BAŞKALARININ ESERLERİNE YAZDIĞI MUKADDİMELERDEN

45. E. Dinet en Hadj Sliman, Het leven van Mohammad, vertaald door Jan Prins, Amsterdam, 1939.
46. Frits Pijl, Kvatrijnen van Omar-i Chayyām, Baarn 1947.

Z. V. TOGAN